

PRZEMYSŁAW KALETA
(Poznań)
ORCID: 0000-0003-4960-4991

**BŁOGOSŁAWIONY BOGUMIŁ W ŚWIETLE
VITAE SANCTORUM QUATTOR FRATRUM POLONORUM
EREMITARUM CAMALDUNENSIVM...
MARCINA BARONIUSA**

STRESZCZENIE: Niniejszy artykuł traktuje o historii bł. Bogumiła zawartej w dziele *Vitae sanctorum quattor fratrum Polonorum eremitarum camaldunensium* Marcina Baroniusa. Jest to alternatywna opowieść względem znanej dzisiaj legendy o pustelniku z Dobrowa, autor utożsamiał go bowiem z arcybiskupem Włóściborem żyjącym w XIII w. Stało się to podstawą do zakwestionowania wartości tego dzieła, choć okazuje się, że to na jego podstawie został napisany *Vitae Dobroviensis*. Warto zatem przyjrzeć się jeszcze raz historii Bogumiła spisanej na początku XVII w. przez Marcina Baroniusa.

SŁOWA KLUCZOWE: bł. Bogumił, hagiografia, kameduli, Marcin Baronius.

**Blessed Bogumilus according to Martinus Baronius' s
VITAE SANCTORUM QUATTOR FRATRUM POLONORUM
EREMITARUM CAMALDUNENSIVM...**

ABSTRACT: The present article regards b. Bogumił's story written by Martinus Baronius in his own book *Vitae sanctorum quattor fratrum Polonorum eremitarum camaldunensium*. It constitutes an alternative history to the known legend about the eremite of Dobrow, as the author identifies him with archbishop Włóścibór, who lived in the 13th century. This gave ground to questioning the significance of *Vitae sanctorum*, although it seems that *Vitae Dobroviensis* was based on it. It is therefore worth to look once again at b. Bogumił's story written by Martinus Baronius in the beginning of the 17th century.

KEYWORDS: b. Bogumił, Camaldolese monks, hagiography, Martinus Baronius.

Translated by Przesmysław Kaleta

W średniowiecznej Polsce, tak jak zresztą wszędzie w ówczesnej Europie, kult świętych był zjawiskiem powszechnym. Na ich cześć nazywano dzieci, konsekrowano kościoły a nawet tworzone pieczęcie¹. Nie może zatem dziwić postawa Ottona III, który w zamian za ramię swojego zmarłego przyjaciela biskupa praskiego Wojciecha, ofiarował Bolesławowi Chrobremu kopię włóczni św. Maurycego². Handel relikwiami czy organizowanie polowań nań, nie było zatem niczym niezwykłym w tamtejszych czasach³. Poczet średniowiecznych świętych pochodzących z terenów polskich nie jest zbyt okazały, tym bardziej zaskakującym okazuje się fakt, że dopiero 2 maja 1443 r. dowiadujemy o się o kolejnym świętym pochodzącym z terenów Polski. Właśnie w dokumencie arcybiskupa gnieźnieńskiego Wincentego Kota z Dębna tak datowanym, odnajdujemy wyrażenie *Sancti Bogumili*⁴. Tym Bogumiłem miał być arcybiskup gnieźnieński żyjący u schyłku XII w. Sama jego postać jest owiana tajemnicą, nie notują go bowiem żadne współczesne mu źródła; nie zna go przecież mistrz Wincenty, a co dopiero Jan Długosz. Nie może przeto dziwić, że w historiografii powstawały różne teorie na temat jego pochodzenia, także takie negujące jego istnienie⁵. Jest to rzeczą zupełnie zrozumiałą, zwłaszcza, gdy spojrzymy na fakt, że w średniowieczu jego postać przywołano jedynie trzy razy: we wspomnianym dyplomie Wincentego Kota; na dokumencie z dnia 29 czerwca 1232 r. oraz przy uchwale kapituły gnieźnieńskiej z 1462 r.

¹ J. Adamus, *O herbie miasta Wilna*, wstęp Z. Rymaszewski, Łódź 1996, passim.

² J. Strzelczyk, *Bolesław Chrobry*, Poznań 2003, s. 51–62.

³ J. Banaszkiewicz, *Alberyk, biskup Marsiki, oraz relikwie świętych – jego dary dla Dytryka z Metz i Ottona I (luty 964 – Translatio s. Alexandrii 969 rok i wrzesień 970 – Inventio sanctorum)*, [w:] Tegoż, *Trzy po trzy o dziesiątym wieku*, Kraków 2014, s. 11–87.

⁴ *Proces beatyfikacyjny i kanonizacyjny arcybiskupa Bogumila w XVII wieku według rękopisu Ossolineum 220 II*, wyd. B. Bólz, Poznań 1982, s. 210, k. 96v.

⁵ Przeglądu stanowisk dokonali: J. Dobosz, *Arcybiskup Janik i jego następcy. Przygotowanie do reformy Henryka Kietlicza*, [w:] *1000 lat Archidiecezji Gnieźnieńskiej*, red. J. Strzelczyk, J. Górny, Gniezno 2000, s. 91; K. R. Prokop, *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, Kraków 2000, s. 49–53; G. Labuda, *Arcybiskup Henryk – Arcybiskup Bogumił – Arcybiskup Bogumił-Piotr*, [w:] Tegoż, *Szkice historyczne X–XI wieku. Z dziejów organizacji Kościoła w Polsce we wczesnym średniowieczu*, Poznań 2004, s. 385–430.

Zanim przejdziemy do *meritum* niniejszego artykułu pracy, wypada opisać wymienione wyżej dokumenty. Zaczniemy zatem chronologicznie od dyplomu z XIII w. Wówczas książę wielkopolski Władysław Odonic przyjął zeznanie biskupa Chrystiana, że arcybiskup Bogumił przekazał swojemu bratu Bogufałowi – mnichowi z Łekna – dobra stanowiące uposażenie misji pruskiej⁶. Zarządzać tymi dobrami miała jednak kapituła generalna cystersów. Klucz dobrowski według tego dyplomu obejmował kościół św. Trójcy w Dobrowie oraz wsie: Dobrowo, Leszno, Rzuchowo, Szadowo i Kwiatkowo, wraz z dziesięcinami z nich, świątkami i rybitwami. Ponadto w skład uposażenia misji wchodziły dziesięciny w Chełmnie, Krobiewie, Dąbiu, Ostrowie, Komorowie, Karszewie, Krzewiu, Besiekierach Sławęcinnie, Grabowie, Janiszewie, Kolnicy, Koźminie i Głowach⁷. Wymienione dobra w tym dyplomie, otrzymali od biskupa Chrystiana cystersi z Sulejowa, reprezentowani przez opata Wilhelma⁸. Utrzymali je do 1285 r., kiedy to weszły w skład uposażenia opactwa byszewskiego⁹, który dzierżył je z kolei do 1288 r., gdyż zostały oddane wtedy arcybiskupstwu gnieźnieńskiemu, w zamian za dziesięciny z kilkunastu wsi położonych w kasztelanii nakielskiej¹⁰.

Wspomniany już dekret Wincentego Kota z 2 maja 1443 r. dotyczył ofiar składanych przez pielgrzymów przy jego grobie, ustalał klucz rozdziału ofiar. Prawo do daru ołtarza miał miejscowy duszpasterz oraz służba kościelna. Jednak nadzór nad resztą, przeznaczoną na wzniesienie w Dobrowie murowanej świątyni, sprawował Wojciech –

⁶ *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. I, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1877, nr 136.

⁷ Identyfikacji miejscowości dokonał: R. K o z ł o w s k i, *Rozwój uposażenia klasztoru cystersów w Byszewie (Koronowie)*, Bydgoszcz 1973, s. 192–195, 197–198, 203, 205–208, 210–211, 219, 221, 224, 226, 238.

⁸ K. Z i e l i ń s k a - M e ł k o w s k a, *Klucz dobrowski w uposażeniu misji pruskiej*, [w:] *Nihil Superfluum Esse. Prace z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesorowi Jadwidze Krzyżaniakowej*, red. J. S t r z e l c z y k, J. D o b o s z, Poznań 2000, s. 217; autorka twierdziła, że cystersi sulejowscy otrzymali Dobrowszczyznę dopiero po śmierci Chrystiana w 1245 r.

⁹ J. D o b o s z, *Kryzys w opactwie cysterskim w Sulejowie w drugiej połowie XIII wieku*, [w:] *Docedno Discimus. Studia historyczne ofiarowane profesorowi Zbigniewowi Wielgoszowi w siedemdziesiąt rocznicę urodzin*, red. K. K a c z m a r e k, J. N i k o d e m, Poznań 2000, s. 133–146.

¹⁰ *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, dz. cyt., nr 618.

proboszcz z Turku. Był on też odpowiedzialny za spisywanie cudów, które zdarzyły się przy grobie Bogumiła¹¹.

W 1462 r. zapadła uchwała kapituły gnieźnieńskiej, w której porwrocono do sprawy pieniędzy składanych w kościele dobrowskim, a dla ich bezpieczeństwa przechowywanych w zamku w Uniejowie. W porównaniu z poprzednim dekretem, zmieniono intencje ofiarodawców, tak aby 50 grzywien otrzymała katedra w Gnieźnie, 30 grzywien kolegiata w Uniejowie, która została zniszczona przez pożar, a pozostałe 20 grzywien miało przypaść kościołowi w Dobrowie i jego przyległym zabudowaniom, z potrąceniem wynagrodzenia dla wicekustosza kościołów w Uniejowie¹².

Powyższe dokumenty są dla naszych rozważań znamienne. Wszak pokazują one rozwój kultu Bogumiła oraz wprowadzają postać mnicha Bogufała, który razem z miejscowością o nazwie Dobrowo, będzie się pojawiać raz po raz w niniejszej pracy. Warto zatrzymać się chwilę nad początkiem oddawania czci Bogumiłowi w historiografii. Otóż niegdyś uważano, że miało to miejsce już w XIII w. Na podstawie dzieł Stefana Damalewicza, uznano, że w 1232 r. arcybiskup Pelka dokonał podniesienia zwłok błogosławionego w kościele, dając tym samym sankcję kościelną ludowej pobożności¹³. Inaczej natomiast uważał Józef Żelazek, który twierdził, że „(...) o istnieniu kultu w XIV w. przekonuje nadawanie na chrzcie imienia Bogumił, co przekazały księgi Archiwum Ziemskiego Łęczyckiego z ostatnich dziesiątków lat tego stulecia”¹⁴. Zdaniem Bożeny Hauskiej „(...) kult bł. Bogumiła pojawił się prawdopodobnie jako jeden z atutów z rywalizacji katedry gnieźnieńskiej z krakowską”¹⁵, zaś Gerard Labuda sądził, że jego kult był żywy dopiero w połowie XIV w.¹⁶, w *Vitae Do-*

¹¹ *Proces beatyfikacyjny, dz. cyt.*, s. 210, k. 96.

¹² Tamże, s. 211, k. 96v.

¹³ J. K o r y t k o w s k i, *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821, czyli do połączenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego z biskupstwem Poznańskim*, t. 1, Poznań 1888, s. 269–270; T. W o j c i e c h o w s k i, *Arcybiskup Bogumił*, [w:] T e g o ż, *Szkice historyczne XI wieku*, Warszawa 1925, s. 108–109.

¹⁴ J. Ż e l a z e k, *Kult błogosławionego Bogumiła arcybiskupa gnieźnieńskiego w Polsce*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 1974, t. 21, z. 4, s. 184.

¹⁵ B. H a u s k a, *Kult błogosławionego Bogumiła kultem warstw najniższych*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Wydział Nauk o Sztuce”, 1983, nr 101, s. 78.

¹⁶ G. L a b u d a, *dz. cyt.*, s. 419–420.

broviensis pod 1396 r. został bowiem opisany cud wskrzeszenia konia Stanisława Wacha, zaskakująco podobny do opisu wskrzeszenia konia z żywota większego św. Stanisława¹⁷. Nic jednak poza przypuszczeniami nie przemawia za tymi hipotezami. Kult Bogumiła można zatem datować jedynie na podstawie dekretu arcybiskupa Wincentego Kota z 1443 r. Czy jego początki sięgały XIII czy też XIV w., nie jesteśmy w stanie rozstrzygnąć. Dyplom ten mógł być po prostu świadectwem rodzącego się właśnie wówczas kultu nowego świętego, a same żywoty i zawarte w nich daty, nie mogą być żadnym argumentem *a propos* początku oddawania czci Błogosławionemu Bogumiłowi.

Dzieło wspomnianego Damalewicza o Bogumile zostało włączone w akta jego nieukończonego procesu beatyfikacyjnego z połowy XVII w., co pokazuje jedynie, że *Series Archiepiscoporum Gnesnesnsium* było pisane właśnie w tym celu – co znacząco wpłynęło na formę i treść¹⁸. Zresztą sam autor tego nie ukrywał¹⁹. Jego poprzednikiem w opracowaniu biografii Bogumiła był Marcin Baronius, o którym traktuje niniejszy artykuł. O nim samym niewiele wiadomo. Podpisywał się jako *Jaroslaviensis clericus*. We wcześniejszej historiografii uważany był za bernardyna, franciszkanina lub członka zakonu św. Jana Bożego. Baronius najprawdopodobniej nie posiadał nawet święceń kapłańskich, a podczas pobytu w Rzymie „(...) pod wpływem sławy kardynała Cezara Baroniusa zlatynizował swe pierwotne nazwisko Baran (Baron) lub Barański (Baroński)”²⁰. Ostatnie swoje dzieło wydał w 1610 r., przez

¹⁷ *Vita sancti Stanislai Cracoviensis episcopi. (Vita maior). Auctore Vincentio de ordine fratrum praedicatorum*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. IV, Lwów 1884, s. 428–430.

¹⁸ S. D a m a l e w i c z, *Series Archiepiscoporum Gnesnesnsium, atque Res gestae, e vetustis antiquitatum ruderibus collectae. Et mandato, ac sumptu illustrissimi et reverendissimi principis D. Matthiae Łubiński, Dei & Apostolice Sedis Gratia Archiepiscopi Gnesnensis Legati Nati Regni Poloniae Primatis, Primi que Principis*, Warszawa 1649, <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=9580&from=publication>, [dostęp: 5.12.2019], s. 101–116; por. przekład: D. B u d z a n o w s k a, *Stephanusa Damalevicusa „Błogosławiony Bogumił. Czternasty arcybiskup” (Z „Series Archiepiscoporum Gnesiensium atque Res gestae – wydanego w 1649 r.)*, „Colloquia Litteraria”, 2010, t. 8/9, s. 156–169.

¹⁹ S. D a m a l e w i c z, dz. cyt., s. 114–116.

²⁰ A. W i t k o w s k a, *Katalogi hagiograficzne Marcina Baroniusza*, [w:] *Ecclesiocultura-potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa. Księga ofiarowana Siostrze Profesor Urszuli Borkowskiej OSU*, red. P. K r a s i i n., Kraków 2006, s. 756–757.

co niektórzy uznali, że wtedy właśnie zmarł²¹. Należy jednak zauważyć, że po tym roku w źródłach już się nie pojawił, co niekoniecznie oznacza, że już nie żył. Rok jego śmierci należy przeto datować po 1610 r., co jest zgodne z przypuszczeniami przeważającej większości historyków²².

Jego spuścizna hagiograficzna nie jest w pełni poznana, ale obejmuje przynajmniej kilkanaście dzieł²³. Nie mogą przeto dziwić słowa Wojciecha Kucharskiego, który nazwał go jednym „(...) z najpłodniejszych polskich hagiografów okresu staropolskiego”²⁴. Nas jednak w szczególności interesować będzie jedno jego dzieło pt. *Vitae sanctorum quattor fratrum Polonorum eremitarum camaldunensium*, wydane w Krakowie w 1609 i 1610 r. W nim właśnie zamieścił krótką biografię Bogumiła, ale zanim jednak przejdziemy do omówienia dzieła Baroniusa, wypada parę słów powiedzieć o bogumiłowych *Vitae*.

Vita Dobroviensis jest znane dzięki zapisce z 1584 r. w *Missale Romanum* z kościoła w Dobrowie²⁵. Według tego żywota Bogumił pochodził z rodu Różyców (*nobli genere rosarum*), a jego bratem był Boguła. Został wybrany na arcybiskupa w 1170 r., będąc wcześniej dziekanem gnieźnieńskim. Ustąpił ze stanowiska z powodu walk książąt dzielnicowych, rozprzężenia wśród duchowieństwa oraz zatwardziałości wiernych. Wraz z wstąpieniem do eremu swój majątek – Dobrowo w połączeniu z innymi posiadłościami i dochodami – oddał zakonowi cysterskiemu. Kapituła w Morimondzie przekazała go na użytek i utrzymanie biskupowi pruskiemu Chrystianowi. Bogumił umarł 10 czerwca 1182 r., po 12 latach spędzonych w swojej pustelni. Żywot

²¹ M. Daniluk, *Baroniusz, Baron Marcin OFMObs*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 2, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułkowski, Lublin 1985, kol. 62.

²² Por. K. Kantak, S. Komornicki, *Baronjusz (Baronius) Marcin*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 1, red. W. Konopczyński, Kraków 1935, s. 307; A. Witkowska, J. Natalska, *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, t. 1: *Słownik hagiografów polskich*, Lublin 2007, s. 21–22.

²³ U. Borkowska, *Hagiografia polska (wiek XVI–XVIII)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2: *Od Odrodzenia od Oświecenia*, cz. 1: *Teologia humanistyczna*, red. M. Rechowicz, Lublin 1975, s. 485–486.

²⁴ W. Kucharski, *Beatus Ceslaus natione polonus. Dzieje kultu błogosławionego Czesława*, Kraków 2012, s. 202.

²⁵ *Proces beatyfikacyjny*, dz. cyt., s. 33; s. 101, k. 16: *Item repraesentavit Missale Romanum antiquum, subscriptum a parcho Dobroviensi Luca Olszowka pro tunc existenti de anno millesimo quingentesimo octuagesimo quatro, in quo orationes plane pro Missa ordinatas et in hoc Missali connotatas exscribi et in acta referri iussit Sua Illrma Celsitudo tenoris sequentis.*

ten podaje również cuda dokonane przez błogosławionego, tj. jego cudowne wędrówki z Gniezna do Dobrowa (był przenoszony przez aniołów), chodzenie po wodach Warty, karmienie rybami rzeszy słuchaczy, przedśmiertne widzenie Matki Boskiej w otoczeniu świętych patronów Polski oraz wskrzeszenie za jego wstawiennictwem konia należącego do Stanisława Wacha w 1396 r.²⁶.

Warto zauważyć, że nie jest to jedyny znany żywot Bogumiła. Oprócz *Vitae Dobroviensis*, podobne dzieła powstały w Sulejowie, Wągrowcu-Łeknie, Gnieźnie i Koronowie. Zasadna wydaje się zatem w tym miejscu ich krótka charakterystyka, pozwoli ona bowiem wychwycić to, co w *Vitae sanctorum quattor fratrum Polonorum* było nimi inspirowane, a co było tylko wymysłem hagiografa.

Vita de Lukna (żywot wągrowiecki) wydaje się być kompilacją innych żywotów²⁷, a zdaniem Krzysztofa Rulki powstał jako pierwszy – być może sięga drugiej połowy XIII w.²⁸ (sam rękopis jednak nie zdradza żadnych informacji o dacie powstania). Omawiana relacja podaje istotne szczegóły o życiu Bogumiła, mianowicie: pochodzenie z rodu św. Wojciecha i pokrewieństwo z Bogufałem. Znajduje się w niej również informacja o chronologii jego pontyfikatu. Otóż został on wybrany na arcybiskupa po Janiku (†1167) przez kapitułę gnieźnieńską, a wybór ten zatwierdził papież Aleksander III. Widząc zamęt w Kościele w związku z walkami papieżstwa z cesarstwem, nieskuteczność swoich reform dotyczących celibatu oraz rabunki posiadłości Kościoła przez stan rycerski, Bogumił zrezygnował z arcybiskupstwa – przenosząc się jednocześnie do pustelni w pobliżu Dobrowa. Brak tam wzmianek o cudach²⁹.

Vita Gnesnensis ujęta była w formie trzech lekcji brewiarzowych, została zaczerpnięta z egzemplarza przechowywanego w archiwum kapitulnym. Była ona recytowana w Gnieźnie, jak stwierdzają członkowie kapituły w swoich zeznaniach w procesie beatyfikacyjnym Bogumiła³⁰. Ów żywot podaje więcej szczegółów dotyczących rodziny Bogumiła, mianowicie: jego ojcem miał być Bogufał – kasztelan gnieźnieński, identycznie miał na imię jego brat, matką była Gry-

²⁶ Tamże, s. 102–104, k. 16v–18.

²⁷ *Proces beatyfikacyjny*, dz. cyt., s. 34–35.

²⁸ K. Rulka, *Błogosławiony Bogumił w dotychczasowej historiografii*, „Ateneum Kapłańskie”, 1999, t. 133, s. 275.

²⁹ *Proces beatyfikacyjny*, dz. cyt., s. 218–219, k. 101–102.

³⁰ Tamże, s. 182–185, k. 76–77.

fia, a wujem (bratem Gryfii) arcybiskup Janik. Ten ostatni opiekował się nim, mianując go wpieryw plebanem w Dobrowie, a później dziekanem w Gnieźnie. Został wybrany przez kapitułę po śmierci Janika. Wybór został zatwierdzony przez papieża Aleksandra III, rządził arcybiskupstwem przez trzy lata, po czym z niego zrezygnował z powodu grabienia dóbr kościelnych przez rycerstwo oraz niewdzięczności ludu, na co wyraziła zgodę Stolica Apostolska. Zmarł w 1182 r. w Dobrowie 12 lat po rezygnacji. Żywot gnieźnieński podaje również takie same cuda jak *Vitae Dobroviensis*, jednak bez wzmianki o wskrzeszeniu konia. Charakterystyczny w tej relacji jest brak informacji o pustelnicztwie Bogumiła³¹.

Vita Suleioviensis określa naszego świętego jako *eremita Camaldulensis*. Zauważalny w tej relacji jest brak wzmianek o rodzinie, natomiast zgodnie z żywotem dobrowskim podana *Series Archiepiscoporum Gnesnesnsium* jest śmierć w 1182 r. oraz widzenie przedśmiertne. Fragment opisujący Cuda dokonane przez błogosławionego nie zawiera wzmianki o wskrzeszeniu konia, podobnie jak omawiane wcześniej *Vitae Gnesnensis*³².

Vita Coronoviensis składała się z dwóch części, z których pierwsza jest kopią oryginału kroniki koronowskiej. Według tej relacji Bogumił pochodził z rodu Róźyców, bratem jego miał być Bogufał, który przeżył naszego Błogosławionego (na jego to właśnie ręce miała zostać oddana Dobrowszczyzna). Jego następcą na arcybiskupstwie miał być Piotr, na rzecz którego zrezygnował ze swojego stanowiska. Żywot wspomina darowiznę dobrowską w związku z utworzeniem klasztoru w Byszewie. Późniejsze dzieje dziedzictwa Bogumiła zbieżne są z opowieścią biskupa Chrystiana z 29 czerwca 1232 r. Brak jednak tutaj opisu cudów dokonanych za życia Bogumiła³³.

Poza *Vitae Dobroviensis* żaden żywot nie zdradza dat swojego powstania. Trudno zatem ustalić chronologię tych relacji. Z badań Labudy wynika, że *Vita de Lukna* został oparty na nieznanym pierwowzorze archetypie. Z obu przekazów (być może jeszcze z *Vitae Suleioviensis*) miał czerpać informacje autor żywota koronowskiego. Z pierwowzoru bezpośrednio miał korzystać także twórca *Vitae Gnesnensis* i *Dobro-*

³¹ Tamże, s. 213–215, k. 98–98v.

³² Tamże, s. 216–217, k. 99v–100v.

³³ Tamże, s. 217–218, k. 100v–101.

viensis. Natomiast żywot sulejowski był dziełem zależnym od dobrowskiego, a być może i koronowskiego³⁴. Poznański historyk oparł się na narracjach poszczególnych *Vitae*, ale jednak są to wyłącznie hipotezy. Nie wiadomo, czy pierwowzór istniał, żadna relacja go nie wspomina. Jest to koncepcja prawdopodobna, ale nieoparta żadnym źródłem.

Po tym dłuższym wstępie, niezwykle istotnym dla pełnego zrozumienia opisywanego zagadnienia, wypada przejść do *meritum*. Dzieło Marcina Baroniusa, będące tematem niniejszego artykułu, to: *VITA, GESTA ET MIRACVLA, Sanctorum Quinq[ue] Fratrum Polonorum Eremitarum Casimiriensium, Ordinis S[ancti]. Romualdi Abbatis Camedul[ensis]: IOANNIS, BENEDICTI, MATHEI, ISAACI, CHRISTINI, Martyrum, simulque & aliorum sociorum eorum, ATHANASII, LAURENTII, ET BOGVMI: ex variis authoribus, diuersique fragmentis breuiter collectę et nunc primum in luicem. AEditae: AVTHORITATE Illvstrissimi domini Bernardi Macieiewski, Sancte Romanae Ecclesiae Cardinalis, Archiepiscopi Gnensnensis 1606 a MARTINO BARONIO IAROSLAIUENSI Clerico, Pars Prima. Deus qui gloritatur in Consilio Sanctorum, magnus & terribilis super omnes, qui in circuitu eius sunt*. Zostało ono podzielone na dwie części, z których pierwsza ukazała się w Krakowie w 1610 r. w drukarni Bazylego Skalskiego. Zanim jednak tam trafiło, uzyskało w Rzymie w 1602 r. aprobatę brata Jana Marii Vercellensis. Dwa lat później zaś z tekstem zapoznał się Klaudiusz Rangonius, legat Stolicy Apostolskiej, przebywający wówczas w Krakowie, który omawiane dzieło zatwierdził. Z kolei w 1608 r. rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego Andrzej Schoneum, wydał zgodę na druk³⁵. Część ta liczy sobie 18 stron, przy czym poświęcona jest jedynie tytułowemu braciom męczennikom i ukończona została 12 listopada 1609 r.

³⁴ G. Labuda, dz. cyt., s. 415–417.

³⁵ M. Baronius, *VITA, GESTA ET MIRACVLA, Sanctorum Quinq[ue] Fratrum Polonorum Eremitarum Casimiriensium, Ordinis S[ancti]. Romualdi Abbatis Camedul[ensis]: IOANNIS, BENEDICTI, MATHEI, ISAACI, CHRISTINI, Martyrum, simulque & aliorum sociorum eorum, ATHANASII, LAURENTII, ET BOGVMI: ex variis authoribus, diuersique fragmentis breuiter collectę et nunc primum in luicem. AEditae: AVTHORITATE Illvstrissimi domini Bernardi Macieiewski, Sancte Romanae Ecclesiae Cardinalis, Archiepiscopi Gnensnensis 1606 a MARTINO BARONIO IAROSLAIUENSI Clerico, Pars Prima. Deus qui gloritatur in Consilio Sanctorum, magnus & terribilis super omnes, qui in circuitu eius sunt*, Kraków 1610, s. 1–2; <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication?id=486266&from=&dirids=1&tab=1&lp=3&QI=> [dostęp: 5.12.2019].

Praca została zadedykowana Marcinowi Szyszzkowskiemu, ówczesnemu biskupowi płockiemu, który objął ją w mecenat. Warto wysledzić jego związki osobiste z Baroniusem, aby wykryć ewentualne inspiracje pisarza. Zanim został biskupem płockim, Marcin Szyszkowski był w 1603 r. mianowany koadiutorem łuckim z prawem następstwa. Długo czekać nie musiał, już 5 lipca 1604 r. bowiem objął tam rządy. W 1606 r. został awansowany przez króla Zygmunta III na biskupstwo płockie, chociaż faktyczny ingres do katedry płockiej miał miejsce dopiero 27 września 1608 r.³⁶. Nic nie wiemy o pobycie Marcina Baroniusa w Płocku, ale wiadomo, że Jarosław był raczej w orbicie zainteresowań biskupstwa przemyskiego niż łuckiego. Jak wcześniej wspomniano w 1604 r. nasz autor przebywał w Krakowie, co potwierdza jeszcze Piotr Hiacynt Pruszczyński, który wymienia go jako obecnego przy odnalezieniu grobu bł. Bronisławy w kościele norbertanek na Zwierzyńcu w Krakowie³⁷. Być może podczas sprawowania funkcji kanonika krakowskiego Marcin Szyszkowski poznał Baroniusa. Nie wydaje się, a przynajmniej nic o tym nie wiadomo, aby ten ostatni podróżował do Łucka czy do Płocka. Był natomiast w Rzymie, ale w tym czasie (od ok. 1600 r. do 1602 r.) biskup płocki przebywał na terenie Polski. Pozostaje tylko Kraków jako możliwe miejsce spotkania naszego hagiografa ze swoim mecenasem.

Co ciekawe druga część interesującego nas dzieła kleryka jarosławskiego wydana została wcześniej niż pierwsza, w tej samej oficynie, ale w 1609 r. Nie może nas to dziwić, skoro wcześniej też została ukończona, mianowicie 27 września 1609 r. Jej pełna nazwa to: *VITAE SANCTORVM QVAVTOR FRATRVM POLONORVM Eremitarum Camaldul[ensium] Confessorum, Ordniſi S[ant]ci. Romualdi. Quorum Festa sancta mater Ecclesia Catholica Romana celebrat, infra scriptis temporibus, scilicet: BARNABAE Confessoris, illorum Magistri qui claruit Anno Domini, 1005. die 10 Maii. – ANDRAE Zeorardi confessoris, qui vixit Anno 1009. die 6*

³⁶ A. Biedrzycka, R. Kawecki, *Szyszkowski (Szyskowski, Syskowski, Sicovius) Marcin h. Ostoja (1554–1630)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 50, z. 3, red. A. Romanowski, Kraków 2015, s. 394–396.

³⁷ P. H. Pruszczyński, *Forteca duchowna Królestwa Polskiego, z Żywotów świętych, tak iuż Kanonizowanych y Beatyfikowanych, iak też świętobliwie żyjących Patronów Polskich; Także z Obrazów Chrystusa Pana, y Matki iego Przenajświętszey, w Oyczyźnie naszey cudami wielkiemi słynących*, Kraków 1662, s. 86–87, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=325645&from=publication>, [dostęp: 5.12.2019].

Julii. – IVSTI confessoris, qui obit Anno Domini 1008. die 9. Julii. – BENEDEICTI, Zuirardi martyris, (qui floruit An[n]o Domini 1011. die 6. Maii). Pars Secunda. AVTHORE MARTINO BARONIO, Jaroslauisense Clerico. Interroga enim generationem pristinam, et diligenter inuestiga partum memoriam ipsi docebunt et etc. Część ta liczy 21 stron, z czego 11 jest o tytułowych męczennikach, potem następują biografie: Bogumiła, Bolesława Chrobrego i Bolesława Wstydliwego. Dedykowana zaś była Stanisławowi Siecińskiemu, nowomianowanemu biskupowi przemyskiemu. Warto prześledzić jego związki z Baroniusem. Siecieński przebywał w Rzymie w latach 90. XVI w., ale nie wiadomo, czy już wówczas hagiograf też tam był. W 1601 r. został przyjęty do kapituły katedralnej krakowskiej, cztery lata później do poznańskiej kapituły katedralnej, a w 1609 r. został prepozytem w katedrze w Krakowie. W 1607 r. zastępował biskupa przemyskiego na synodzie diecezjalnym w Przemyślu, a rok później został mianowany przez króla Zygmunta biskupem przemyskim, choć faktyczną władzę nad diecezją objął 27 września 1609 r.³⁸. W tym wypadku mamy o wiele trudniejsze zadanie, czyli podjąć próbę wskazania prawdopodobnego miejsca ich spotkania, mógł to być bowiem Kraków, Jarosław lub Przemyśl, do którego z Jarosławia nie jest przecież daleko.

Należy też zastanowić się skąd taki dobór świętych w *Vitae sanctorum quattor fratrum Polonorum*? Główną osią tego dzieła są tytułowi bracia eremici kameduli zmarli na początku XI w. Zdaje się, że właśnie wokół zakonu św. Romualda zbudowane są następne biografie. Autor nasz doskonale zdaje sobie sprawę, że Bogumił był pustelnikiem i się umartwiał podczas pobytu w eremie, co przecież doskonale wpisuje się w regułę omawianego zgromadzenia³⁹. Dla Baroniusa zatem było to oczywiste, że musiał być kamedulą. Działalność i cechy charakterystyczne arcybiskupa gnieźnieńskiego ukazane w pracy kleryka jarosławskiego idealnie wpisują się w regułę św. Romualda.

Być może informację o przynależności zakonnej zaczerpnięto z żywota Sulejowskiego, a być może autor tego *Vitae* zainspirował się dziełem Baroniusa. O tej drugiej możliwości może świadczyć, że w pra-

³⁸ T. Śliwa, *Siecieński Stanisław h. Rogala (ok. 1555–1619)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 36, red. E. Rostrowski, Warszawa–Kraków 1995–1966, s. 521.

³⁹ J. Kłoczowski, *Od pustelni do wspólnoty. Grupy zakonne w wielkich religiach świata*, Warszawa 1987, s. 140–141.

cach kleryka jarosławskiego, tytułowi bracia też byli kamedułami. W ten sposób *Vita Suleioviensis* wydaje się być wzorowane na *Vitae Dobroviensis*, co w zasadzie potwierdzają badania Labudy⁴⁰. Warto też zauważyć, że sam „błogosławiony” Bolesław Chrobry nabył od barbarzyńców (*a barbaris acquisita*) ciała św. św. Wojciecha, Brunona z Kwerfurtu oraz Jana, Benedykta, Mateusza, Izaaka, Krystiana i Barnaby – tytułowych braci kamedułów⁴¹. Logicznym posunięciem zatem było umieszczenie jego postaci na kartach tego dzieła. Niezrozumiałe natomiast wydaje się wymienienie wśród tego grona „błogosławionego” Bolesława Wstydliwego, nie miał on bowiem nic wspólnego z braćmi św. Romualda. Jedną z kluczowych informacji zawartych w jego biogramie jest kanonizacja św. Stanisława oraz założenie czterech klasztorów w Krakowie⁴². Zatem nie tylko bracia kameduli byli osiłą zainteresowań Marcina Baroniusa, ale też św. Stanisław i miasto Kraków. Biskup-męczennik był jednym ze świętych, których Bogumił szczególnie umiłował⁴³. Należy też ponownie nadmienić, że właśnie

⁴⁰ Por. przyp. 34.

⁴¹ M. Baronius, *VITAE SANCTORVM QVAVTOR FRATRVVM POLONORVM Eremitarum Camaldul[ensium] Confessorum, Ordinis S[antici]. Romualdi. Quorum Festa sancta mater Ecclesia Catholica Romana celebrat, infra scriptis temporibus, scilicet: BARNA-BAE Confessoris, illorum Magistri qui claruit Anno Domini, 1005. die 10 Maii. – ANDRAE Zeorardi confessoris, qui vixit Anno 1009. die 6 Julii. – IVSTI confessoris, qui obit Anno Domini 1008. die 9. Julii. – BENEDEICTI, Zuirardi martyris, (qui floruit An[n]o Domini 1011. die 6. Maii). Pars Secunda. AVTHORE MARTINO BARONIO, Jaroslauisense Clerico. Interroga enim generationem pristinam, et diligenter inuestiga partum memoriam ipsi docebunt et etc, Kraków 1609, s. 36–37: *BEATVS BOLESLAVS CHABRIVS, primus Sanctus ac Christianus Polonorum Rex [...]* Tanta autem ispius pietas & amor in sanctos famulos Christi fuerat, vt multa corpora sanctorum indebita sepultura carentium, nonnulla magnolabore, cetera vero non minori pręcio a barbaris acquisita (pręcipue vero Sanctu Adalberti Pontificis & Sancti Brunonis Archiepiscopi Ruthenorum, cum octo sociis ipsius) Sancti Adalberti Martyribus Eremitis Camaldulensibus vt supra Ioannem Benedictum Matteum Isaac Christinum Barnabam & alios sanctos honorifice sepeliri curauit. <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication?id=486266&from=&dirids=1&tab=1&lp=3&QI=> [dostęp: 5.12.2019].*

⁴² Tamże, s. 38: *ad cuius instantiam non postremas, Sanctus Stanislaus Episcopus Crascouinesis & Martyr fuit canonizatus. [...] Quinque Monasteria fundauit, Cracouię sodalitatıs Sancti Francisci Conuentualium, Sancti Andree Ordinis Sanctę Clarę, & Sancti Marci Ordinis Sanctę Marię de Merti, in Scala & Zauichost Monialium, Ordinis Sanctę Clarę.*

⁴³ Tamże, s. 34: *maximo deuotionis ardore ad Beatam Mariam Virginem Sanctos Adalbertum & Stanislaum Pontifices.*

z żywota św. Stanisława zaczerpnięta została historyjka o wskrzeszeniu konia⁴⁴. Zaś w Krakowie Bolesław Chrobry – przynajmniej zdaniem naszego hagiografa – erygował tamtejszą katedrę⁴⁵.

Krótkie wzmianki o Krakowie i św. Stanisławie można chyba przypisać wpływowi Stanisława Siecieńskiego, który w 1609 r. został przełożonym prepozytem katedry krakowskiej. W międzyczasie był też zastępcą biskupa przemyskiego, więc miał sposobność „narzucić” swoją wizję dzieła Baroniusowi, tak jak wspominałem – czy to było w Krakowie, Przemysłu lub/i Jarosławiu, tego nie jesteśmy w stanie rozstrzygnąć. Fakt, że te wzmianki są nieliczne i nie zaważyły na całości dzieła, świadczą o dużej niezależności Marcina Baroniusa oraz – co wydaje się o wiele ważniejsze – dużej odpowiedzialności za swoje słowa.

W tym miejscu należy przejść do krótkiego streszczenia biografii Bogumiła. Autor utożsamiał go z Włóściborem z rodu Habdanków (Abdanków), który został w 1279 r. arcybiskupem, a wcześniej był dziekanem gnieźnieńskim⁴⁶. Oddawał cześć św. św. Wojciechowi, Stanisławowi oraz sześciu braciom kamedułow⁴⁷. Postawił też kościół św. Trójcy w Dobrowie⁴⁸, do którego wiernych cudownie przez rzekę po jej powierzchni przeprowadzał⁴⁹ i przy okazji karmił głodnych

⁴⁴ Słusznie to zauważył G. L a b u d a, *dz. cyt.*, s. 419–420.

⁴⁵ M. B a r o n i u s, *VITAE SANCTORVM*, *dz. cyt.*, s. 37: *tempus in armario Ecclesię Cathedralis Cracouiensis conseruatur.*

⁴⁶ Tamże, s. 34: *Beatus Bogumilvs [na marginesie: Graecę Theophilus. Latine Włostiborius], Consessor Christi, Nobili genere Abdankorum, ex Decano Gnesnensi Archiepiscopus Gnesnensis Anno Christi 1279. Creatus, vir vitę incuplatę.*

⁴⁷ Tamże, s. 34: *Praesul in Deum magnę contemplationis, pius & sanctus in operibus, maximo deuotionis ardore ad Beatam Mariam Virginem Sanctos Adalbertum & Stanislaum Pontifices, ac sex Fratros Polonos Ordinis Camaldulensium Patronos Regni Poloniae, quod etiam & ipse vir Sanctus Bogumilus in eremo secundum Regulam Sancti Romualdi quam in mente affixam & aliam scriptam habitat regulariter flagrans omnes dies vitę suę in ieiuniis disciplinis, ac orationibus transegit, puro corde Deo & Sanctis eius seruiens.*

⁴⁸ Tamże, s. 34: *Hic cum adhuc Decanum agebat, tantorum miraculorum patrator extitit, quod absolutis horis Canonicis pro diebus Dominicis & festis principalioribus, ad Ecclesiam Sanctissime Trinitatis in villa nomine Dobrowa.*

⁴⁹ Tamże, s. 34–35: *Quindecim miliaribus Polonicis a Gnesno distante, sepius pro absoluendo Sacro sancto Missae Sacrificio ad ire solebat, quem populus summo desiderio pęstolari solitus erat. Cum autem haec Ecclesia in insula fluiui warta sita sit, nullus ex populo templum transire valebat; verum viro sancto adueniente, praeunte eodem & populus totus cum magno miraculo superficiei fluminis siccis pedibus ad insulam transibat, absoluto[ue] sacro Missae sacrificio rurius iisdem vestigiis post virum Dei in retrorsam rippam fluminis reuertebantur.*

rybami, które same do niego przyływały⁵⁰. Zrezygnował ze stanowiska z powodu prześladowań jakich doznał ze strony Przemysła II, po upominaniu go za uduszenie własnej żony Ludgardy⁵¹. Bogumił sześć lat spędził jako pustelnik kameduła w pobliżu Dobrowa, gdzie umartwiał się, pościł i modlił się⁵² oraz zmarł 10 czerwca 1287 r., mówiąc: „Jezu, synu Boga i Dziewicy Maryi, przyjmujący moją duszę, męża świętego pełnego dni dobrych, który szczęśliwie w panu zasnął, i którego święta i czysta dusza, w kształcie najpiękniejszej białej gołębiczy, z wieloma Aniołami do nieba wyfrunęła”⁵³. Zasłynął pośmiertnymi cudami za panowania króla Władysława Łokietka w latach 1320–1333⁵⁴. Został wspomniany również w 1396 r. przy historii opowiadającej o wskrzeszeniu konia należącego do Stanisława Wacha⁵⁵.

⁵⁰ Tamże, s. 35: *Ibi vir beats volens gratificari egeno populo nomine diuino inuocato, piscibz e fluuio ad se venire iubet, eosq[ue] ne deficerent in via populo distribuit, vt quantum cuiusq[ue] necessitas postulare: ex eisdem laeti vincerentur domumq[ue] reuertens, aliis piscibus benedicens tuto undis abire iussit, & sic iter aggressurus quod & stupendum, hora solita prandio Collegarum Canonicorum Gnesnam solebat adesse.*

⁵¹ Tamże, s. 35: *Tandem in odium Praemislai 2. Principis Posnaniensis & maioris Polonię (qui Lucardium pudicam consortem suam inique, eo quod nullam ex ad prolem susceperat stranulare iussit) veniens, renuntiadno Archiepiscpaturi solitariam vitam in Eremo, non procul ab eadem Ecclesia Santissimę Trinistatis.*

⁵² Tamże, s. 35: *veniens, renuntiadno Archiepiscpaturi solitariam vitam in Eremo, non procul ab eadem Ecclesia Santissimę Trinistatis vbi quinquennio in eodem loco Dobrowa (Archiepiscopatu totidem annis vacante) in summa vitę austeritate, laboribus inedia, orationibus transactis, senior confectus vitę sanctitae clarus.*

⁵³ Tamże, s. 35: *Sacrosanctis Ecclesię Sacramentis susceptis, expansis minibus ad instar Domini nostril Iesu Christi in terram prostratus, assistente Beatissima Virgine Maria cum puero Iesu, ac cum coetu Angelorum & plurimorum Sanctorum Regni Polonię Patronorum, inter quatuor quercus circa suam cellam in filua moritur, haec verba in agone dicens: Iesu filii Dei & Virginis Marię, susceptor esto animę meę, vir sanctus plenus dierum bonorum felix in domino obdormuit, cuius sancta anima in magna claritate in speciae pulcherrime albę columbę cum coetu Angelorum inn caelum euollauit. Et in eadem villa Dobrowa in Ecclesia prefata Sanctissimę Trinitatis Anno Domini 1287. Die 10. Mensis Junii sepultus est.*

⁵⁴ Tamże, s. 35: *Tempore Vladislai 4. dicti Lokietek Regis Polonię, qui cum in vita sua plurimis miraculis claruit, & post mortem suam breui florere caepit.*

⁵⁵ Tamże, s. 35–36: *Ex quibus miraculis vnum adiucere hic placuit: Vno etenim tempore viro cuidam nomine Stanislao dicto vach Ciui Collensi ad beatum Bogumilum virum Dei & Pręsulem deuoto, in curru panno nimis onerato, sex equis prope villam Dabrowa sepulturam sancti Archiepiscopi eunti, vnus equus onere preflus in via occubuit illicq[ue] decoriatus est, cuius pellem dum dominus equi ad tumbam Praesulis Beati deuotionis erga sanctum suę sacerdotibus Ecclesię loco muneris obtulit, vt inter-*

Nie sposób nie zauważyć, porównując teksty Baroniusa i *Vitae Dobroviensis*, uderzającego podobieństwa między nimi. Rulka domyślał się, że „(...) łączenie Bogumiła z XIII w. z nie zatwierdzonym elektem Włóściborem mogło wynikać z chęci zharmonizowania biogramu z Długoszewym *Katalogiem arcybiskupów gnieźnieńskich*, bo na tego autora powoływał się na pierwszym miejscu w dopisku o wykorzystanych źródłach. Jest jednak także prawdopodobne, że utożsamienie Bogumiła z Włóściborem nastąpiło już przed Barańskim. Wskazywałyby na to fakt, że w *Vita Dobroviensis* w odwołaniu się do źródeł wymienieni są Długosz, B. Paprocki i Kromer, a przecież w ich dziełach wśród arcybiskupów gnieźnieńskich nie ma Bogumiła, jest tylko Włóścibor. [...] Być może ówczesni nie przywiązywali tak wielkiej wagi do chronologii i pomieszanie Bogumiła z Włóściborem nie było niczym nadzwyczajnym”⁵⁶. Warto też zauważyć, że na te same prace przywołane w żywocie dobrowskim powołał się Marcin Baronius⁵⁷. Nie widać tam znajomości przezeń *Katalogu arcybiskupów gnieźnieńskich*. Widać natomiast zaznajomienie się kleryka jarosławskiego z *Rocznikami Jana Długosza*⁵⁸ z *Herbami rycerstwa Polskiego*⁵⁹ i *Zrcadlem slavného Markrabí moravského*⁶⁰ Bartosza Pa-

cessionem sui famuli Deus eidem caeteros equos sanos seruet, mox dum ad sepulchrum p̄fati Pręsulis flexis genibus intime suffragium Beati viri inuocando Deum oraret, equus ille decoratus ante fores temple hinntu solito edito, prodigiose astiit, quem dominus videns gratis Deo Actis, equum illum laetus recepit, & in vsum suum contulit, omnibus mirabilia Dei in sancto suo & meritis ipsius p̄dicans. Hanc pellem detractam sacerdotes causa maioris fidei foribus Sacrarum templi, clauibus affigi curauerunt Anno Domini, 1396. quę ad hoc vsq[ue] tempus coloris nuncerini cospicitur.

⁵⁶ K. Rulka, dz. cyt., s. 279.

⁵⁷ M. Baronius, *VITAE SANCTORVM*, dz. cyt., s. 36.

⁵⁸ *Ioannis Długosii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, consilium ed. Z. Budo wa et al., Varsaviae 1975, s. 208; (wybór Włóścibora na arcybiskupa gnieźnieńskiego); s. 225–226 (śmierć Lukardy i rezygnacja Włóścibora).

⁵⁹ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego na pięcioro ksiąg rozdzielone*, Kraków 1584, s. 159, 231 (w tekście Baroniusa z kopii znajdującej się w Bibliotece Kórnickiej, podana jest strona 291, zapewne błąd drukarza), 425 (o Włóściborze), <https://polona.pl/item/herby-rycerstwa-polskiego-na-piecioro-xiag-rozdzielone,NjY5OTg0MDA/4/#info:metadata>, [dostęp: 5.12.2019].

⁶⁰ Tenże, *Zrcadlo slavného Markrabství moravského, v kterémž jeden každý stav, dávnost, vzácnost i povinnost svau uhléda, krátce sebrané*, Olomouc 1593, s. 350 (o Włóściborze), [https://polona.pl/item/zrcadlo-slavného-markrabství-moravského-v-ktéremž-jeden-kazdy-stav-dávnost-vzácnost,OTEyMTMwMjk/808/#info:metadata](https://polona.pl/item/zrcadlo-slavného-markrabství-moravského-v-ktéremž-jeden-kazdy-stav-dávnost-vzácnost-oteyMTMwMjk/808/#info:metadata), [dostęp: 5.12.2019].

prockiego oraz *Kroniką polską* Marcina Kromera⁶¹. Skoro *Vitae Dobroviensis* przywołuje te same źródła i dotyczą one właśnie Włóścibora (wskazanie konkretnych stron w dziełach Paprockiego i rozdziału u Kromera)⁶², to czy przypadkiem nie wyciągano błędnych wniosków? Żywot dobrowski w ten sposób byłby wzorowany na biografii Bogumiła z *Vitae sanctorum quattor fratrum Polonorum*, a nie na odwrót. Możemy nawet zaryzykować twierdzenie, że to właśnie Marcin Baronius był autorem wspomnianego Bogumiłowego żywota. Fakt, że zachował się on do naszych czasów w postaci wypisu z mszału z 1584 r. wcale nie przekreśla tej tezy. Przecież mógł zostać wciągnięty do niego później (po 1610 r., czyli po wydaniu *Vitae sanctorum quattor fratrum Polonorum*), a poza tym nie dysponujemy samym tekstem tego *Missale Romanum*, a jedynie opisem z XVII w., co już powinno budzić uzasadnione wątpliwości.

Na potrzeby procesu beatyfikacyjnego, zapewne zgodnie z ustaleniami Damalewicza, została zmieniona chronologia. On w końcu dotarł do dokumentu z 1232 r., który wspomina Bogumiła jako zmarłego. Nie znał zaś tego dyplomu Baronius, ale natomiast dysponujemy w jego dziele opowieścią o wakacie na arcybiskupstwie⁶³. W XII w. pasterze archidiecezji gnieźnieńskiej następowali po sobie bez żadnej przerwy⁶⁴. Natomiast w XIII w. wakant trwał aż 12 lat (1271–1283)⁶⁵, zatem nie może dziwić chęć „wciśnięcia” w ten czas pontyfikatu naszego błogosławionego przez Baroniusa. Tym bardziej, że Baronius znał też kroniki Marcina Polaka, Wincentego Kadłubka, Macieja Miechowity, Marcina Bielskiego, Jana Herburt z Fulszytna i Wielkopolską (Godysława Baszka) oraz żywoty śś. Kingi i Wojciecha⁶⁶. Będąc

⁶¹ M. Kromer, *De origine et rebvs gestis Polonorum libri XXX. Recogniti ab autore. Vna cum funebri eiusdem autoris Oratione Sigismvndi regis utiam compendiose complexa et aliquoties iam prius edita*, Basiliae 1558, s. 258 (zabójstwo Lukardy), <https://polona.pl/item/martini-cromeri-de-origine-et-rebvs-gestis-polonorum-libri-xxx-reco-gniti-ab-autore-vna,OTU2NDYzNTM/271/#info:metadata>, [dostęp: 5.12.2019].

⁶² *Proces beatyfikacyjny*, dz. cyt., s. 103–104, k. 18.

⁶³ M. Baronius, *VITAE SANCTORVM*, dz. cyt., s. 35: *Archiepiscopatu totidem annis vacante*.

⁶⁴ Por. J. Dobosz, *Arcybiskup Janik*, dz. cyt., s. 81–82.

⁶⁵ J. Wyrzomski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy w XIII i XIV wieku*, „Folia Historica Cracoviensia”, 1998, t. 1, nr 4–5, s. 50–51.

⁶⁶ M. Baronius, *VITAE SANCTORVM*, dz. cyt., s. 38–39: *Authores Historię, Martinus Ord[inis]: Prędi[cte]: Archi[episcopi]. Gne[snensi]: inChro[nica]. Pol[onorum] fol[io]. 7. Vincentius Kadlubek, epi[stola] 6. lib[ro]. 2. & epi[stola] 13 & 7. Miechouiensis*

erudyta i historykiem, ale nie buszując po archiwach, Baronius w zgodzie z własną wiedzą o wakacie na arcybiskupstwie gnieźnieńskim, stworzył „prawdopodobną” dlań wersję wydarzeń. Żaden z odsyłaczy wszakże nie wspomina naszego świętego, było więc oczywiste, że należy go umieścić w latach dziejów arcybiskupstwa, które są słabo oświetlone źródłowo. Było to tak samo uprawnione jak identyfikacja Bogumiła z arcybiskupem Piotrem dokonana przez Władysława Semkowicza⁶⁷. Ta jednak – mimo swojej hipotetyczności – jest ciągle powtarzana w nowszej historiografii⁶⁸, zaś ta w wykonaniu Marcina Baroniusa jest ganiona: przykładem służą słowa K. Rulki, że „jest to życiorys nie do przyjęcia i zasadniczo nie powinien być brany pod uwagę”⁶⁹. Jednak w XVII w. był on ciągle uznawany, czego dowodzi powtórzenie hipotezy Baroniusa przez Abrahama Bzowskiego⁷⁰, Hen-

lib[ro]. 2. cap[ita]: 6. 7. 8. Bielscius lib[ro] 1 fol[io] 62. Petrus Skarga Soc[ietatem]: Iesu in vita Sancti Adalberti Historiar[io]. Cromerus lib[ro]: 3. Stodislaus Vascus 2. libro in Chronica. [...] Authores Longinus in vita Sanctę Cunegundis, fol[io]: 21. Annales polonorum, lib[ro]: 6. fol[io]: 283. Vincentius Kadlubek lib[ro]. 2. cap[ita]: 22. & 23. Miechouiensis lib[ro]: 3. cap[ita] 45 Bielscius lib[ro]: 2. fol[io]. 185. Herburtus lib[ro]: 6. cap[ita]: 7. Bartholomęus Paprocki lib[ro]: 1. fol[io]: 16. in stemmata Nobilium Polonorum. Stodislaus Bascus in Chron[ica] lib[ro]: 2.

⁶⁷ W. Semkowicz, *Ród Pałuków*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny. Serya II”, 1907, t. 24, s. 244–262.

⁶⁸ Por. chociażby: S. Zakrzewski, *Okres do schyłku XII wieku*, [w:] *Historia polityczna Polski, cz. I: wieki średnie*, oprac. S. Zakrzewski i inni, Kraków 1920, [Encyklopedia Polska, t. V. Część I – dział VI (Część I)], s. 133; M. Niwiński, rec. S. Kozierowski, *Leszczyce i ich plemienik arcybiskup gnieźnieński św. Bogumił z Dobrowa*, Poznań 1928, ss. 68, „Ateneum Kapłańskie”, 1927, t. 20, s. 86–87; F. Kryszak, *Błogosławiony Bogumił arcybiskup gnieźnieński*, „Przewodnik Katolicki”, 1958, t. 48, s. 318; Tenże, *Arcybiskup błogosławiony Bogumił Piotr II*, „Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej”, 1956, t. 15, s. 22–31; pierwotnie autor nie zajmował żadnego stanowiska, zob. Tenże, *Błogosławiony Bogumił w świetle historii*, „Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej”, 1948, t. 3, s. 364–369, 398–406; J. Mrówczyński, *Polscy kandydaci do chwały ołtarzy*, Warszawa 1987, s. 22–23; S. Rospond, *Błogosławiony Bogumił*, Kraków 2002, passim; zob. też wielce znamiennej opinii Michała Morawskiego: „UWAGA. Idę za opinią Semkowicz Wł. (Ród Pałuków), ogólnie dziś przyjętą w nauce, że bł. Bogumił był arcybiskupem w końcu XII wieku, pod imieniem Piotra” (M. Morawski, *Błogosławiony Bogumił arcybiskup gnieźnieński*, Włocławek 1926, s. 9, przyp. 1).

⁶⁹ K. Rulka, *dz. cyt.*, s. 279.

⁷⁰ A. Bzowski, *Annalium Ecclesiasticorum post illvstrissmvm et reverendissimvm Dominvm D. Caesarem Baronivm Sancta Romae Ecclesiae Cardinalem Bibliotheca-*

ri'ego *de Spodanus*⁷¹, Tomasa Mini⁷² oraz Jana Kwiatkiewicza⁷³. Zawierzył też mu już w XIX stuleciu ks. Stanisław Bużeński⁷⁴.

Jak wspomniano wyżej, na potrzeby procesu beatyfikacyjnego Bogumiła rozpoczętego w 1647 r. przez prymasa Macieja Łubieńskiego, Damalewicz opracował kolejną biografię. Jak sam wspomina, dotarł do owego dokumentu z 1232 r., który został wpisany w dokument fundacyjny klasztoru w Sulejowie⁷⁵. Dla niego był to zapewne powód do zmiany chronologii w *Vitae Dobroviensis*. Warto też zauważyć, że dyplom wystawiony przez Władysława Odonica nie jest znany z oryginału, lecz jedynie z sześciu kopii⁷⁶, zatem nie można dziwić się badaczom próbującym uznać go za falsyfikat⁷⁷. Z kolei dzieło Damalewicza spotkało się z krytyką niderlandzkich jezuitów – bollandystów (hagiografów), którzy twierdzili, że autor opisał to, co Bogumił powinien był zrobić, aby zostać świętym, a nie to czego w rzeczywistości dokonał, czego nie powiedzieli o pracy kleryka jarosławskiego⁷⁸.

rivm, t. XIII, Köln 1616, s. 977, http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10938758_00005.html, [dostęp: 5.12.2019].

⁷¹ Henri de Spodani, *Annales Ecclesiastici ex XII tomis Caesaris Baronii Sancta Romae Ecclesiae Presbyt. Card. Bibliothecarii Apostolici in Epitomen redacti*, Montunia 1617, s. 1070–1071, https://play.google.com/store/books/details/Cesare_Baronio_Anales_ecclesiastici?id=1t9kAAAACAAJ [dostęp: 5.12.2019].

⁷² T. Mini, *Le vite del beato Bogumilo arcivescovo di Gnesna, monaco Camaldolense e del pio e devoto Casimiro di tal nome primo re di Polonia, discepolo del padre San Romualdo*, Venezia 1620, Bibliothèque nationale de France, sygn. mp–2174.

⁷³ J. Kwiatkiewicz, *Roczne dzieie koscielne od Roku Pańskiego 1198 Az do lat naszych*, Kalisz 1695, [<http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=252855&from=publication>], [dostęp: 5.12.2019].

⁷⁴ S. Bużeński, *Żywoty arcybiskupów gnieźnieńskich, prymasów Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, od Wilibalda do Andrzeja Olszowskiego włącznie*, t. I, wyd. M.B. Szyszko, Wilno 1860, s. 131–135.

⁷⁵ S. Damalewicz, *dz. cyt.*, s. 101–103.

⁷⁶ Omówił je B. Bolz, *Proces beatyfikacyjny, dz. cyt.*, s. 26–27.

⁷⁷ Por. chociażby: H. Likowski, *W sprawie żywota bł. Bogumiła*, „Kurier Poznański”, 20, 1925, nr 309, s. 2; Z. Kozłowska-Budkowa, *Bogumił*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. II, red. W. Konopczyński, Kraków 1936, s. 200–201; H. Łowmiański, *Początki Polski*, t. VI/1, Warszawa 1985, s. 286.

⁷⁸ D. Paperbrochus, G. Henschenio, F. Baertio, C. Janningo, *Acta Sanctorum Junii, Ex Latinis & Graecis aliarumque gentium Monumentis, servata primigenia veterum Scriptorum Pharsi, collecta digesta, Commentariisque & Observationibus Illustrata*, t. 2, Antwerpia 1698, s. 341–363. [http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/202_Acta_Sanctorum/1643-1925,_Societe_des_Bollandistes,_Acta_Sanctorum_06_Iunii_Tomus_02_1698,_LT.pdf], [dostęp: 5.12.2019].

Ciekawymi wydają się być także dzieła Piotra Hiacynta Pruszcza i Stanisława Szczygielskiego, którzy pomieszczyli wątki prac Baroniusa i Damalewicza. W ten sposób w obu pracach przeczytamy, że Bogumił objął arcybiskupstwo w 1167 r., którym zarządzał przez trzy lata i zrezygnował z niego z powodu prześladowań ze strony księcia wielkopolskiego Przemysła II upomnianego przez pasterza diecezji gnieźnieńskiej z powodu zabójstwa Ludgardy. Udał się przeto do eremu w pobliżu Dobrowa, gdzie spędził 12 lat, umierając 10 czerwca 1182 r.⁷⁹

Błogosławiony Bogumił był już w XVII w. postacią intrygującą. Czas i rozwój nauki historycznej wcale tego nie zmieniły. Trzeba też zwrócić uwagę na zmieniającą się jego przynależność herbową. Dla Baroniusa był on Abdankiem, zaś według większości żywotów – Porajem. W dzisiejszej historiografii funkcjonuje już jako Leszczyc lub Pałuka⁸⁰. Należy jednak się zastanowić, czy na pewno wszyscy biskupi musieli pochodzić z elit społecznych? Pytanie niebezzasadne, w XIII w. niejednokrotnie bowiem spotykamy się z ordynariuszami różnych diecezji o pochodzeniu mieszczańskim⁸¹. Warto też zauważyć, że są to osoby, o których wiadomo, że na pewno nie byli szlachcicami. Natomiast często, zwłaszcza jeśli chodzi o początkowe wieki Kościoła polskiego, nie mamy informacji o pochodzeniu społecznym biskupów, ale mimo to badacze próbują

⁷⁹ P. H. Pruszcza, dz. cyt., s. 102–105; S. Szczygielski, *Aquila polono-benedictina in qua, Beatorum et Illustrium Virorum Elogia, Caenobiorum, ac rerum memorabilium Synopsis, Exordia quoque et progressus, Ordinis D. P. Benedicti Per Polonia, et eius Sceptra subiectas Prouincias breuiter describuntur, item duplex fulcrum Ordinis subleuandi, cum Appendice diuersarum eiusdem Ordinis Congregationum, proponitur*, Kraków 1663, s. 59–63, https://play.google.com/store/books/details?id=_ssGAAAACAAJ&rdid=book-ssGAAAACAAJ&rdot=1, [dostęp: 5.12.2019].

⁸⁰ W. Semkowicz, dz. cyt., s. 244–263; G. Labuda, *Spuścizna ideowa martyrium św. Wojciecha w perspektywie dziejów Polski średniowiecznej*, [w:] *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, red. R. Michałowski, Warszawa 1997, s. 82–83; S. Kozierowski, *Leszczycy i ich plemiennik arcybiskup gnieźnieński św. Bogumił z Dobrowa*, [Studja nad pierwotnem rozszedleniem rycerstwa wielkopolskiego, T. X], Poznań b.r.w., s. 31–50; J. Nowacki, *Bogumił – Piotr II*, [w:] *Nasi Święci. Słownik hagiograficzny*, red. A. Witkowska, Poznań 1995, s. 113; J. Bieniak, *Autor rocznika dawnego*, [w:] *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, red. D. Gawinowa, Warszawa 1991, s. 433–435; J. Dobosz, *Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002, s. 305–306.

⁸¹ J. Maciejowski, *Episkopat Polski doby dzielnicowej 1180–1320*, Kraków–Bydgoszcz 2003, s. 236 (Jan Muskata biskup krakowski); 242 (biskup lubuski Jan); 265 (biskup włocławski Albierz).

przypisać im herby. Znamienne w tym wydają się być słowa Franciszka Piekosińskiego, które w dzisiejszej historiografii są traktowane chyba jako „nakaz stawiania hipotez”⁸² o przynależności rodowej: „Nie wszystkie mianowicie szczegóły, jakie w niniejszym dziele są zawarte, opierają się na faktach udowodnionych nie ulegających żadnej wątpliwości, i owszem wiele szczegółów opartych jest tylko na domysłach, a więc na prawdopodobieństwie. Przyczyna tego leży w braku materiałów. Na trzy tysiące z okładem osób, które w niniejszym dziele przytaczamy, posiadamy zaledwie czterdzieści pieczęci, zaledwie więc co do czterdziestu osób i ich potomstwa możemy z pewnością powiedzieć, do jakiego rodu i herbu należą; o reszcie natomiast około 3000 osób nie możemy tego powiedzieć, gdyż nie posiadamy żadnych źródeł. Cóż w takim razie robić? Mamże powiedzieć, że o nich nie wiem i na tem koniec? Byłby to sposób bardzo łatwy a dla mnie o nader korzystny, że nie byłbym narażony na żadne myłki; ale czy nauka na takiej metodzie zyskałaby cokolwiek? Chyba nic! A jednak dzieła naukowe piszą się w tym celu, aby z nich nauka odnosiła korzyść; musiałem więc obejrzyć się, czy nie znajdą się jakie skazówki, któreby choćby nie dostarczały dowodu, to przynajmniej dozwalały mniej lub więcej prawdopodobnych domysłów, do jakiego rodu jakąś nieznaną osobę odkazać należy”⁸³. Niezrozumiałe natomiast w dzisiejszej historiografii wydają się podobne zabiegi, bazujące przede wszystkim na tzw. kryteriach pomocniczych w genealogii.

Warto sobie uświadomić, że przecież dopiero konstytucja *Nihil Novi* z 1505 r. nakazuje biskupom pochodzenie ze szlachty⁸⁴. Jednak już dla Jana Długosza było to oczywiste – przykładem niech służą jego katalogi biskupów i arcybiskupów, w których każdy dostojnik ma przypisany herb. Także dla XVI–XVII wiecznych autorów, wśród których należy przecież wymienić Marcina Baroniusa i autorów poszczególnych żywotów, było rzeczą zrozumiałą, że stosunki panujące w ich czasach były aktualne także w przeszłości, *ergo* musieli przypisać arcybiskupowi gnieźnieńskiemu jakiś herb. Tezę naszego autora można usprawiedli-

⁸² M. C e t w i ń s k i, *Historia i polityka. Teoria i praktyka mediewistyki na przykładzie badań dziejów Śląska*, Kraków 2008, s. 7.

⁸³ F. P i e k o s i ń s k i, *Rycerstwo polskie wieków średnich*, t. III: *Rycerstwo małopolskie w dobie piastowskiej 1200–1366*, Kraków 1901, pierwsza strona wstępu, nienumerowana.

⁸⁴ *Radomiensis Conventionis Decreta Alexandri Regis. Konstytucje Wieczyste Sejmu Radomskiego 1505 roku*, oprac. W. U r u s z c z a k i in., Radom 2005, art. 11: *Kanonia na tumach s[z]lachcicom z ojca i z matki mają być dawane*.

wiać powołaniem się na chociażby *Herby rycerstwa polskiego*, gdzie wymieniony został herb Włóścibora – Abdank. Żywoty i Damalewicz zaś przekazują raczej pobożne życzenia co do pochodzenia Bogumiła – ród św. Wojciecha bez wątpienia dodaje splendoru.

Nie można ganić Marcina Baroniusa za jego „interpretację” dziejów naszego błogosławionego. Hagiografia rządzi się w końcu własnymi prawami. Napisane przezeń dzieło wszakże było zgodne z ówczesną wiedzą historyczną oraz poparte autorytetami w dziedzinie historii. Sam fakt wyciągnięcia postaci tajemniczego arcybiskupa z otchłani zapomnienia powinien pozytywnie świadczyć o kleryku jarosławskim. Okazuje się on być gorącym jego zwolennikiem – być może nawet napisał żywot dobrowski, o czym przekonują nas odwołania w *Vitae Dobroviensis* do konkretnych stron i rozdziałów w dziełach Parpockiego i Kromera. Myślę, że można nawet zaryzykować stwierdzenie, że to właśnie dzięki lekturze prac Baroniusa Maciej Łubieński i jego otoczenie poczęli starania o beatyfikację i rozpropagowanie kultu eremity z Dobrowa. Warto zauważyć, że do 1609 r. (czyli do czasu wydania drugiego tomu *Vitae sanctorum quattor fratrum Polonorum*) losy Bogumiła były całkowicie nieznane. Przynajmniej na piśmie. Spisanie przez Baroniusa legend i tradycji ustnej, zapoczątkowało najwidoczniej zainteresowaniem władz kościelnych postacią byłego arcybiskupa. Pokłósiem jego dzieła wydaje się więc dzisiejszy kult bł. Bogumiła, szczególnie silny w okolicach Uniejowa⁸⁵. Rehabilitacja kleryka jarosławskiego, jak i jego prac, nie może zatem budzić wątpliwości. Tym bardziej, że współczesna wiedza o arcybiskupie gnieźnieńskim, przypisywana Damalewiczowi, wywodzi się właśnie od Baroniusa.

⁸⁵ Por. U. Urbaniak, *Związki Bł. Bogumiła z Uniejowem na przestrzeni dziejów*, [w:] *Bogusławiony Bogumił. Uniejów 1926–2016. W 90 rocznicę uroczystości beatyfikacyjnych*, red. M. Charuba, A. Urbaniak, U. Urbaniak, Uniejów 2016, s. 13–26.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Baronius Martinus, *Vita, gesta et miracula, Sanctorum Quinq[ue] Fratrum Polonorum Eremitarum Casimiriensium, Ordinis S[ancti]. Romualdi Abbatis Camedul[ensis]: Ioannis, Benedicti, Mathei, Isaaci, Christini, Martyrum, simulque & aliorum sociorum eorum, Athanasii, Laurentii, et Bogymili: ex variis auctoribus, diuersique fragmentis breuiter collectę et nunc primum in luicem. AEditae: auctoritate Illvstrissimi domini Bernardi Macieiwski, Sancte Romanae Ecclesiae Cardinalis, Archiepiscopi Gnesnensis 1606 a Marinto Baronio Jaroslaiiensi Clerico, Pars Prima. Deus qui gloritatur in Consilio Sanctorum, magnus & terribilis super omnes, qui in circuitu eius sunt*, Kraków 1610, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication?id=486266>, [dostęp: 5.12.2019].
- Baronius Martinus, *Vitae Sanctorvm qvavtor fratrvum polonorum Eremitarum Camaldul[ensium] Confessorum, Ordni S[ancti]. Romualdi. Quorum Festa sancta mater Ecclesia Catholica Romana celebrat, infra scriptis temporibus, scilicet: Barnabae Confessoris, illorum Magistri qui claruit Anno Domini, 1005. die 10 Maii. – Andrae Zeorardi confessoris, qui vixit Anno 1009. die 6 Iulii. – Ivsti confessoris, qui obit Anno Domini 1008. die 9. Iulii. – Benedeicti, Zuirardi martyris, (qui floruit An[n]o Domini 1011. die 6. Maii). Pars Secunda. Avthore Martino Baronio, Jaroslaiuisense Clerico. Interroga enim generationem pristinam, et diligenter inuestiga partum memoriam ipsi docebunt et etc*, Kraków 1609, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication?id=486266>, [dostęp: 5.12.2019].
- Bużeński Stanisław, *Żywoty arcybiskupów gnieźnieńskich, prymasów Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, od Wilibalda do Andrzeja Olzowskiego włącznie*, t. 1, wyd. M.B. Szyszko, Wilno 1860.
- Bzowski Abraham, *Annalium Ecclesiasticorum post illvstrissmvm et reverendissimvm Dominvm D. Caesarem Baronivm Sancta Romae Ecclesiae Cardinalem Bibliothecarivm*, t. XIII, Köln 1616, http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10938758_00005.html, [dostęp: 5.12.2019].
- Damalewicz Stefan, *Series Archiepiscoporum Gnesnesnsium, atque Res gestae, e vetustis antiquitatum ruderibus collectae. Et mandato, ac sumptu illvstrissimi et reverendissimi principis D. Matthiae Łubiński, Dei & Apostolice Sedis Gratia Archiepiscopi Gnesnensis Legati Nati Regni Poloniae Primatis, Primique Principis*, Warszawa 1649, <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=9580&from=publication>, [dostęp: 5.12.2019].
- Ioannis Dlugossi Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae, consilium* ed. Z. Budkowa et al., Varsaviae 1975.
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. I, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1877.

- Kromer Marcin, *De origine et rebvs gestis Polonorvm libri XXX. Recogniti ab autore. Vna cum funebri eiusdem autoris Oratione Sigismvndi regis utiam compendiose complexa et aliquoties iam prius edita*, Basiliae 1558, <https://polona.pl/item/martini-cromeri-de-origine-et-rebvs-gestis-polonorvm-libri-xxx-recogniti-ab-autore-vna,OTU2NDYzNTM/271/#info:metadata>, [dostęp: 5.12.2019].
- Kwiatkiewicz Jan, *Roczne dzieie koscielne od Roku Pańskiego 1198 Az do lat naszych*, Kalisz 1695, [<http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=252855&from=publication>], [dostęp: 5.12.2019].
- Mini Tomaso, *Le vite del beato Bogumilo arcivescovo di Gnesna, monaco Camaldolense e del pio e devoto Casimiro di tal nome primo re di Polonia, discepolo del padre San Romualdo*, Venezia 1620, Bibliothèque nationale de France, sygn. mp-2174.
- Paperbrochus Danielus, Henschenio Godefridus, Baertio Franciscus, Janningo Conradus, *Acta Sanctorum Junii, Ex Latinis & Graecis aliarumque gentium Monumentis, servata primigenia veterum Scriptorum Pharsi, collecta digesta, Commentariisque & Obeservationibus Illustrata*, t. 2, Antwerpia 1698, http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/202_Acta_Sanctorum/1643-1925_Societe_des_Bollandistes,_Acta_Sanctorum_06_Junii_Tomus_02_1698,_LT.pdf, [dostęp: 5.12.2019].
- Paprocki Bartosz, *Herby rycerstwa polskiego na pięcioro ksiąg rozdzielone*, Kraków 1584, <https://polona.pl/item/herby-rycerstwa-polskiego-na-piecioro-ksiag-rozdzielone,NjY5OTg0MDA/4/#info:metadata>, [dostęp: 5.12.2019].
- Paprocki Bartosz, *Zrcadlo slavného Markrabství moravského, v kterémž jeden každý stav, dávno, vzácnost i povinnost svau uhléda, krátce sebrané*, Olomouc 1593, <https://polona.pl/item/zrcadlo-slawneho-margrabstwuj-morawskeho-w-kteremz-geden-kazdy-staw-dawnost-wzaczno,OTEyMTMwMjk/808/#info:metadata>, [dostęp: 5.12.2019].
- Proces beatyfikacyjny i kanonizacyjny arcybiskupa Bogumila w XVII wieku według rękopisu Ossolineum 220 II*, wyd. B. Bolz, Poznań 1982.
- Pruszcz Piotr Hiacynt, *Forteca duchowna Królestwa Polskiego, z Żywotów świętych, tak iuż Kanonizowanych y Beatyfikowanych, iak też świętobliwie żyjących Patronów Polskich; Także z Obrazów Chrystusa Pana, y Matki iego Przenajświętszey, w Oyczyźnie naszej cudami wielkimi słynących*, Kraków 1662, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=325645&from=publication>, [dostęp: 5.12.2019].
- Radomiensis Conventionis Decreta Alexandri Regis. Konstytucje Wieczyste Sejmu Radomskiego 1505 roku*, oprac. W. Uruszczak i in., Radom 2005.
- Spodani Henri, *Annales Ecclesiastici ex XII tomis Caesaris Baronii Sancta Romae Ecclesiae Presbyt. Card. Bibliothecarii Apostolici in Epitomen redacti*, Moguntia 1617, https://play.google.com/store/books/details/Cesare_Baronio_Anales_ecclesiastici?id=1t9kAAAACAAJ, [dostęp: 5.12.2019].

Szczygielski Stanisław, *Aquila polono-benedictina in qua, Beatorum et Illustrium Virorum Elogia, Caenobiorum, ac rerum memorabilium Synopsis, Exordia quoque et progressus, Ordinis D. P. Benedicti Per Polonia, et eius Sceptris subiectas Prouincias breuiter describuntur, item duplex fulcrum Ordinis subleuandi, cum Appendice diuersarum eiusdem Ordinis Congregationum, proponitur*, Kraków 1663, https://play.google.com/store/books/details?id=_ssGAAAACAAJ&rdid=book-_ssGAAAACAAJ&rdot=1, [dostęp: 5.12.2019].

Vita sancti Stanislai Cracoviensis episcopi. (Vita maior). Auctore Vincentio de ordine fratrum praedicatorum, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. IV, Lwów 1884, s. 319–438.

Opracowania

- Adamus J., *O herbie miasta Wilna*, wstęp Z. Rymaszewski, Łódź 1996.
- Banaszkiewicz J., *Alberyk, biskup Marsiki, oraz relikwie świętych – jego dary dla Dytryka z Metz i Ottona I (luty 964 – Translatio s. Alexandrii 969 rok i wrzesień 970 – Inventio sanctorum)*, [w:] tegoż, *Trzy po trzy o dziesiątym wieku*, Kraków 2014, s. 11–87.
- Biedrzycka A., Kawecki R., Szyszkowski (Szyskowski, Syskowski, Sicovius) Marcin h. *Ostoja (1554–1630)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, T. 50, z. 3, red. A. Romanowski, Kraków 2015, s. 392–406.
- Bieniak J., *Autor rocznika dawnego*, [w:] *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, red. D. Gawinowa, Warszawa 1991, s. 427–442.
- Borkowska U., *Hagiografia polska (wiek XVI–XVIII)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2: *Od Odrodzenia od Oświecenia*, cz. 1: *Teologia humanistyczna*, red. M. Rechowicz, Lublin 1975, s. 471–504.
- Budzanowska D., *Stephanusa Damalevicusa „Błogosławiony Bogunił. Czternasty arcybiskup”* (Z „Series Archiepiscoporum Gnesiensium atque Res gestae – wydanego w 1649 r.”), „Colloquia Litteraria”, 2010, t. 8/9, s. 149–169.
- Cetwiński M., *Historia i polityka. Teoria i praktyka mediewistyki na przykładzie badań dziejów Śląska*, Kraków 2008.
- Daniluk M., *Baroniusz, Baron Marcin OFMObs*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 2, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułkowski, Lublin 1985, kol. 62.
- Dobosz J., *Arcybiskup Janik i jego następcy. Przygotowanie do reformy Henryka Kietlicza*, [w:] *1000 lat Archidiecezji Gnieźnieńskiej*, red. J. Strzelczyk, J. Górný, Gniezno 2000, s. 81–96.
- Dobosz J., *Kryzys w opactwie cysterskim w Sulejowie w drugiej połowie XIII wieku*, [w:] *Docedno Discimus. Studia historyczne ofiarowane profesorowi Zbigniewowi Wielgoszowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. K. Kaczmarek, J. Nikodem, Poznań 2000, s. 133–146.

- Dobosz J., *Monarchia i moiżni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002.
- Hauska B., *Kult błogosławionego Bogumila kultem warstw najniższych*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Wydział Nauk o Sztuce”, 1983, nr 101, s. 77–79.
- Kantak K., Komornicki S., *Baronjusz (Baronius) Marcin*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 1, red. W. Konopczyński, Kraków 1935, s. 307.
- Kłoczowski J., *Od pustelni do wspólnoty. Grupy zakonne w wielkich religiach świata*, Warszawa 1987.
- Korytkowski J., *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821, czyli do połączenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego z biskupstwem Poznańskim*, t. 1, Poznań 1888.
- Kozierowski S., *Leszczyce i ich plemiennik arcybiskup gnieźnieński św. Bogumil z Dobrowa*, [Studja nad pierwotnem rozsiiedleniem rycerstwa wielkopolskiego, t. X], Poznań b.r.w.
- Kozłowska-Budkowa Z., *Bogumil*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. II, red. W. Konopczyński, Kraków 1936, s. 200–201.
- Kozłowski R., *Rozwój uposażenia klasztoru cystersów w Byszewie (Koronowie)*, Bydgoszcz 1973.
- Kryszak F., *Arcybiskup błogosławiony Bogumil Piotr II*, „Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej”, 1960, t. 15, s. 22–31.
- Kryszak F., *Błogosławiony Bogumil arcybiskup gnieźnieński*, „Przewodnik Katolicki”, 1958, t. 48, s. 318.
- Kryszak F., *Błogosławiony Bogumil w świetle historii*, „Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej”, 1948, t. 3, s. 364–369, 398–406.
- Kucharski W., *Beatus Ceslaus natione polonus. Dzieje kultu błogosławionego Czesława*, Kraków 2012.
- Labuda G., *Arcybiskup Henryk – Arcybiskup Bogumil – Arcybiskup Bogumil-Piotr*, [w:] tegoż, *Szkice historyczne X-XI wieku. Z dziejów organizacji Kościoła w Polsce we wczesnym średniowieczu*, Poznań 2004, s. 363–430.
- Labuda G., *Spuścizna ideowa martyrium św. Wojciecha w perspektywie dziejów Polski średniowiecznej*, [w:] *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, red. R. Michałowski, Warszawa 1997, s. 75–87.
- Likowski H., *W sprawie żywota bł. Bogumila*, „Kurier Poznański”, 20, 1925, nr 309, s. 2–3.
- Łowmiański H., *Początki Polski*, t. VI/1, Warszawa 1985.
- Maciejowski J., *Episkopat Polski doby dzielnicowej 1180–1320*, Kraków-Bydgoszcz 2003.
- Morawski M., *Błogosławiony Bogumil arcybiskup gnieźnieński*, Włocławek 1926.
- Mrówczyński J., *Polscy kandydaci do chwały ołtarzy*, Warszawa 1987.

- Niwiński M., rec. S. Kozierowski, *Leszczyce i ich plemiennik arcybiskup gnieźnieński św. Bogumił z Dobrowa*, Poznań 1928, ss. 68, „Ateneum Kapłańskie”, 1927, t. 20, s. 86–87.
- Nowacki J., *Bogumił – Piotr II*, [w:] *Nasi Święci. Słownik hagiograficzny*, red. A. Witkowska, Poznań 1995, s. 125–132.
- Piekosiński F., *Rycerstwo polskie wieków średnich*, t III: *Rycerstwo małopolskie w dobie piastowskiej 1200–1366*, Kraków 1901.
- Prokop K.R., *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, Kraków 2000.
- Rospond S., *Błogosławiony Bogumił*, Kraków 2002.
- Rulka K., *Błogosławiony Bogumił w dotychczasowej historiografii*, „Ateneum Kapłańskie”, 1999, t. 133, s. 273–292.
- Semkowicz W., *Ród Pałuków*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny. Serya II”, 1907, t. 24, s. 151–268.
- Strzelczyk J., *Bolesław Chrobry*, Poznań 2003.
- Śliwa T., *Sieciński Stanisław h. Rogala (ok. 1555–1619)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 36, red. E. Rostworowski, Warszawa-Kraków 1995–1966, s. 521–523.
- Urbaniak U., *Związki Bł. Bogumiła z Uniejowem na przestrzeni dziejów*, [w:] *Bogusławiony Bogumił. Uniejów 1926–2016. W 90 rocznicę uroczystości beatyfikacyjnych*, red. M. Charuba, A. Urbaniak, U. Urbaniak, Uniejów 2016, s. 13–26.
- Witkowska A., *Katalogi hagiograficzne Marcina Baroniusza*, [w:] *Ecclesia – cultura – potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa. Księga ofiarowana Siostrze Profesor Urszuli Borkowskiej OSU*, red. P. Kras i in., Kraków 2006, s. 753–769.
- Witkowska A., Natalska J., *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, t. 1: *Słownik hagiografów polskich*, Lublin 2007.
- Wojciechowski T., *Arcybiskup Bogumił*, [w:] tegoż, *Szkice historyczne XI wieku*, Warszawa 1925, s. 72–124.
- Wyrozumski J., *Arcybiskupi gnieźnieńscy w XIII i XIV wieku*, „Folia Historica Cracoviensia”, 1998, t. 1, nr 4-5, s. 49–65.
- Zakrzewski S., *Okres do schyłku XII wieku*, [w:] *Historia polityczna Polski, cz. I: wieki średnie*, oprac. S. Zakrzewski i inni, Kraków 1920, [Encyklopedia Polska, t. V. Część I – dział VI (Część I)], s. 1–133.
- Zielińska-Mełkowska K., *Klucz dobrowski w uposażeniu misji pruskiej*, [w:] *Nihil Superfluum Esse. Prace z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesor Jadwidze Krzyżaniakowej*, red. J. Strzelczyk, J. Dobosz, Poznań 2000, s. 207–220.
- Żelazek J., *Kult błogosławionego Bogumiła arcybiskupa gnieźnieńskiego w Polsce*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 1974, t. 21, z. 4, s. 183–187.
-